

Hollósy Simon Técsőn

Hollósy Simon (Máramarossziget, 1857. február 2.–Técső, 1918. május 8.) festő, a nagybányai művésztelep vezető mestere és Ferenczy Károly mellett legnagyobb alakja, a XIX. századi naturalizmus és realizmus egyik legjobb képviselője. 1875–1876-ban a Mintarajziskolába járt, majd Münchenben A. Gabl és O. Seitz mellett tanult tovább az akadémián. Korai képei, mint a Meditáló szerzetes (1883), a Nevető leány (1883) és a Jó bor (1884) a müncheni zsánerpiktúra jegyeit hordozzák, ám a következő, már érett stílusát reprezentáló képek, mint a Férfiportré (1886), az első élettársáról festett Merengő (1886) és a festészete első periódusának fő műve, a Tengerihántás (1885) már W. Leibl és J. Bastien-Lepage művészetéhez állnak közel. Hollósy ekkor a müncheni naturalisták egyik legeredetibb képviselője, festészetét úgyszólván a hollandok finomsága és bravúros anyagábrázolása jellemzi. Rendkívül szuggesztív egyéniség, jelszava az érzés és a természet. Münchenben magániskolát nyitott, köréje csoportosult az újat akaró festőgárda. Korai korszakának jellemző terméke még a Mulató társaság (1888), az Áldomás (1897) és a Két tűz között (1891) című zsánerkép is. A második korszakához vezető átmenetet képviseli az impresszionisztikus elemeket magába foglaló, gazdag festőiségű Ország bajai (1893). Nem sokkal ezután festhette történelmi vázlatát, a Zrinyi kirohanását is.

1896-ban fiatal művészek élén Nagybányára ment és megalapította a nagybányai művésztelepet. Nagybányán finom naturalisztikus képeket festett, Kiss József verseit illusztrálta (Tűzek) és belekezdett élete fő művébe, a soha be nem fejezett Rákóczi-induló című monumentális kompozíciójába, amelynek vázlatai, a hozzá készült plein air („szabad ég alatt”) tanulmányok nemcsak Hollósy örökké vajúddó, rendkívül impulzív, szenvedélyes, sajátos lelkivilágának, hazafias gondolkodásának hű tükörképei, hanem a magyar festészet gyöngyszemei is. A téma végigkísérte egész életében. Stílusa is mindinkább módosult, a plein air indítéktól a stíliáltabb formáláson át egészen a monumentális, drámai hangvételig jutott.

A nehéz természetű Hollósynak hamarosan nézeteltérései támadtak társaival, elhagyta Nagybányát, 1902-től Fonyódra, Vajdahunyadra, majd rövid megszakításokkal Técsőre vitte nyaranta Münchenből tanítványait.

„Amikor 1918 májusában halála hírért hozták a lapok – írta egykoron Réti István –, régi híveinek emlékezetében legelőbb is külseje, fizikai arculata jelent meg fájdalmas elevenséggel. Férfias fiatalságában láttuk őt szemünk előtt és nem bírtuk egyszerre elhinni, hogy ez a szép örmény-magyar Apolló-alak fizikai valóságában örökre eltűnt az emberek világából. Pedig az az ember, akire mi emlékeztünk, a valóságban régóta nem élt már, amikor meghalt. Akiről tudtuk, hogy Nagybánya után még itt bolyong e földi téreken, régesrég nem az volt sem testileg, sem lelkiileg, akinek mi ismertük. Idősebbkori önarcképe szomorúan beszélte el nekünk ezt a nagy változást.”

1902-t írtak – negyvenöt éves volt –, mikor szakított fiatal barátaival és végleg otthagya Nagybányát, hogy megkezdje hatalmas ívű művészetének utolsó félkörét. Ez a „bohémaposztol”, a művészeti és társadalmi rezdülésekre érzékeny lélek schopenhaueri pesszimizmussal fertőzve üzte-hajtotta magát, kereste az önmegvalósulás földrajzi és emberközeli miliójét. „Valami misztikus szózat hívta, valamely ismeretlen vezető fogta kézen és irányította úját tudtán kívül, és ő engedelmeskedett rendeltetésének.”

A nagybányai évek keserű valósága átmeneti megtorpanás volt, rövid kényszermegálló. Hollósy hamarosan megbirkózott az új szín- és formaproblémákkal. Sajátos tájfestészete Vajdahunyadon, de főleg Técsőn csúcsozott ki. A kis település és környéke, a sejtelmes Nereszen-hegy, a rohanó Tisza csalogatta a Mestert. A kies vidék rabul ejtette, és – 1904-től kezdve minden kora tavasszal – „Indulás Técsőre!” felszólítással elhagyta Münchent, tanítványaival késő őszig habzszolták a civilizációtól mentes Nereszen-aljai kisváros és környékének színekből dűskáló, szivárványgazdag, a szépet megbecsülő idegennek őszintén kitarukozó Tisza-táj hangulatát, vibrálását. 1910-ben írta egyik barátjának: „Most Técsőre gondolok. Ed-

dig ott csak tájképet festegtem – mondjuk, szükségem volt színtanulmányokra. Az ottani főgazdaság pedig az emberek megjelenésében kereshető és található.” Az Isten háza mögött meglelte, amit keresett.

Talán Kiss József – kinek akkor divatos verseihez előszeretettel készített illusztrációkat – vallomásai is erősítették kötődését a vidékhez: *Az én mezőmön nem értek kalászkok, / Az én aratásom egy marék virág, / Az én gyönyöröm az álomlátások, / Az én világom egy álomvilág. / Itt járok újra a régi nyomon, / Ahol elhagytam, most folytatom, / Vissza se vágytam, mégis eljöttem, / Tenger sivárság maradt mögöttem.*

Técsőn tanítványai és barátai kíséretében hosszú órákig járta a kisváros környékét, barangolt a Tisza partján, meglátogatta a Nereszent. A hegy mögül felbukkanó nap a Kárpátok évszázados fenyőinek csúcsaiba kapaszkodva bearanyozta a tájat, és a Mestert lenyűgözte a Tisza végtelen futása, a színről-színre váltó erdők időt-, vihartálló monumentálisága, a havasok sziporkázó hősapkái, a mezők és szántók távoli kékségbe igyekvő horizontja, a poros utak mentén ácsorgó szegényes parasztházak, a folyópart álmódzó rekettyései, a dúsán virágzó almafák, a fényben fürdőző napraforgók, a vízen karcsúan átíveli Tisza-híd.

Milyen volt az akkori Técső? A mindennapokért harcot vívó, halk szavú, ám nyitott lelkű favágók, Amerikát járt parasztok, halászkok, földművelők formálták arcukat. Hollósy esetenként elüldögélt és elbeszélgetett Román Alberttel, Magyar Bélával, Lászlóékkal a Kertalja utca elején lévő kis ház előtti lócán, vagy éppen mértékletes borozgatás közben hallgatta a cigányzenét. (A zene közel állt érzelmi világához, maga is kitűnően csellózott. Szligán bácsi, aki – szavaival élve „mindig ott somfordált körülötte, hordozta utána festő-kellékeit” – a Mester tőszomszédságában lakott, így gyakran volt tanúja örömeinek, ha felkeresték idegen földről jött zenészek, és „oly szépen játszottak, hogy a ház előtt elhaladó técsőiek hosszasan elidőztek hallgatva a szép muzsikát”.)

A városka és környéke akkori hangulatát nemcsak Hollósy képeiről ismerjük, hanem az Öregot meglátogató Bródy Sándor írásaiból is, aki 1908-ban járt itt. Egy reggel a helyiek vásárra ébredtek: „... A kis ablakok zörögtek, csörömpöltek: népvándorlás volt alattunk, odakint. Fehér tulokfejek százai vonultak el, az egyik a másikhoz nyomva, a szárvaik összeakadnak, az élő gomolyag megáll egy pillanatra, aztán meg újra, eszeveszetten, bőgve, ordítva száguld előre... Embereket nem láttam, csak bikacseket, fonott szíjostort, barmot kormányzó szerszámokat. Később egy-egy báránybörkucsma mozgott tovább az ablak szintjén... A gulyába beleveredett a ménes is, hosszú szőrű, sovány kis lovak, kötőféken vezetve, szőrén ülve; öt paraszt és muzsikát nem látott cigány hajszolta szegényeket. Jöttek tehéncsordák az elmaradhatatlan asszonynéppel, szomorú üszöbörjűkkel, rekedt hangú kutyák kíséretében. Kora ősz volt és szikrázó nap-orban ragyogott és füstölgött az egész egy teljes óráig, míg igazán reggel nem lett. Akkor aztán az állat-rohanás meg-megszűnt egy-egy pillanatra, és messzemesse múltból való, ősrégi keleti hangon, de magyar nyelven ketten is éneket sírtak. A ház előtt már javában állt a técsői vásár. Kinyitottam az ablakot, hogy élvezzen az életnek ezt a legklasszikusabb zaját, a legszebb színeket, amelyek a magyar szemnek csak lehetnek a földön. Itt vannak a kis falvak, a hegy, a tanya, mindenféle faj és vidék. Magyar, oláh, német, tót, orosz, még rác is, mind a jellegzetes, évezredek arcukkal, ősi ruhájukban, a jellemző állataikkal és a saját nemzeti izraelitákkal... Csupa festmény mind, de nagy lármával illusztrálja magát...”

A külsejével nem nagyon törődő, a borotvát nem kedvelő Hollósy szinte beleolvadt a neki otthont adó técsőiek hétköznapjaiba. Ekkortájt írta: „A művészt fel-fellobbanó fény vezeti. Abból, amit kívülről is megértene a buták is, és éppen ezek követelik a megérthetést legerősebben. Igazuk van, én úgy élek, amint ők a világon – levonhatom ebből az igaz fogalmak konzekvenciáját. Élhetek magamnak is, ha megielem magam. Teszem is ezt.” Am nem akart, nem is tudott „csak a magáévá lenni”. Hivatástudata – mint az Németh Lajos írta – még fokozódott a nagybányaikkal való szakítása után, ekkor az iskola helyettesítette a barátokat, a művészi közeletet. Ady, a jó barát, érezte meg, mi is volt Hollósynak a tanítás: „Magyar és alkotásra hivatott zseni volt és nagyszerű pedagógus: ezt is lehetne néhány klasszikus példával magyarázni. Ezt a furcsa, bánatos nagyságát a kiemelkedő magyar géniusznak, aki oltári szentségétől majdnem megfosztva él mégis és örül, hogy új életnek, új művészetiségének szolgálhat. Nem hiszem, egy percig, hogy ne fájlalta volna a legönösebb, legművészebb dicsőséget, de azt se, hogy nem valósággal művészet volt neki a tanítás.”

Técsői éveiben kereste-kutatta a közönyt áttörő megújulást, szüntelenül járta a fejlődés kitaposatlan útjait. Egyik barátjának tanácsolta: „Vezesd a tanítványaidat úgy, hogy azok gondol-

Hollósy Simon: Az ország bajai

Hollósy Simon: Rákóczi induló (vázlat)

kozzanak. Ezt tanítsd! Akkor ki-ki a saját feje szerint megért téged. Nem kell beléjük tanítani a tudnivalókat.”

Nem ecsettel, hanem lélekkel kell festeni – vallotta. Ebben az időben készülnek fontos képei: az *Almás táj*, a *Parasztudvar szekérrel*, a *Tavaszi hangulat*, a *Técsői parasztház*, a *Tisza-híd Técsőnél*, a *Boglyák*, a *Kertalján*, a *Falusí utca*, a *Fák a vízparton*. Újra s újra próbálkozott tókélyre vinni a *Rákóczi-indulót*-t, s – mintegy megvonva hányatott lelkének, önmarcangolásának, csapongó géniuszának kvintesszenciáját – a rembrandti *Ónarckép*-et.

Emberi egyszerűsége, személyes varázsa vonzotta a técsőieket, „a bohémlegendás, hangulatos világítás illik torzójához, illik fejére a kedves adomák repkénykoszúja is”. Mednyánszky mondotta: bármilyen sokan is vannak Hollósyval egy társaságban, egyedül „csak ő látszik”. Gazda János bácsi úgy emlékszik vissza a tömött bajszú, kissé hajlott hátú Mesterre, mint a gyerekek kedvére: örökké sovány zsebeiben mindig akart pár szem cukorka, néhány krajcár, s ha gyerekekkel találkozott, mosolyogva megszólította őket, elbeszélgetett velük, barackot nyomott a fejükre. Megtörtént, hogy mókás jó kedvében levette a zakóját, kifordította és úgy adta az apróságokra, amin aztán mindannyian jót derültek. A kisváros aprajai ragaszkodtak hozzá, nem egyszer csoportosan követték a Mestert. Az egyik „kedvenc” az akkor gyermek Katona Klára néni volt. Hollósy és felesége járt közbe, hogy az eszes kislányt egyik barátjuk, a német Ernst von Loeben örökre fogadja.

Hollósyt csak mint embert és nem mint festőművészt ismerték és szerették a técsőiek. Szemléltesse e viszonyt egy történet a sok közül: A mindig anyagi gondokkal küszködő művész naponta egy liter tejet hordatott a szomszéd Bökényiétől, amit a kis unoka hozott át reggelente. Két hónap telt el, a rendelő nem tudott fizetni. A kislány pedig átadta a nagypapa üzenetét: hób tejet nem hoz. Hollósy kétségbeesve ment át a gazdához és felajánlotta neki két képet a Nereszéről, a helyiek „szent hegyéről”. Az öreg hajhatatlan volt, azt mondta fizesse csak meg a kéthavi tej árát, mert ha ő látni kívánja a hegyet, akkor kiáll a tornácra és annyiszor nézi meg magának, ahányszor csak akarja – ingyen!

Hogy az alaktant és a perspektívát szemléltesse tanítványainak, egy gazdasági épület fehérre meszelt falát használta „táblaként”, hamarosan tele lett pingálva – mi sem természetesebb festő-körben – aktokkal. A templomba igyekvő técsőiek – különösen a nők – ezt szentségtörésnek tartották, s kerülvén az építményt, a szomszéd kertjét használták „átjáróháznak”. Lett is belőle haddelhadd: a „táblát” meg kellett semmisíteni.

A maguk – Mester és tanítványai – eszkábálta műtermek ott álltak a Tisza-híd lábánál, a Nereszen alatti hatalmas rét közepén. „Vasárnaponként – emlékezett vissza Sófalusí Erzsébet, akiről Hollósy a *Zöldkalapos kislány*-t festette – oda jártunk ki virágot szedni. Többször láttuk a Mestert sok-sok tanítványával. Furcsa nyelven beszéltek és olyan bohémek voltak: hatalmas kalapok terpeszkedtek a fejükön, zakó és kabát nélkül dolgoztak, nyakukban az elmaradhatatlan színes sállal. Engem – szép himzett ruhát és egy nagy zöld kalapot viseltem – megkért a „festő bácsi”, hadd fessen le. Én kuncogva beleegyeztem: ő megigazította a kalapomat, a ruhámat és munkához látott. Majd kérte, menjek el máskor is hozzá. Hollósyt szerették a faluban, ezért édesanyám szívesen elengedett. Mikor elkészült a kép, hát nagyot csalódtam: tele volt az zölddel-sárgával-kékkel-pirosal, mintha lekvárt rakott volna a vászonra. Hasonlítot azokra a festményekre, amelyeket kitétek száradni a Tisza melletti kerítésre, még mondtuk is egymás közt, hogy egyik sem hasonlít a mi Nereszenünkre.”

Réti István írta Hollósyról: „Személyes varázsa több bámulót szerzett neki, mint művészet... Pedig mint művész is ama kevesek között áll Pantheonunkban, akiknek művészetük a világviszonylatban előkelő helyét köszönheti. Nem olyan lobogó őstűz, mint Munkácsy zsenije, nem oly mélyszándékú és nagy koncepciójú, mint Székely; nincs benne Szinyei belcantoja s pogányos szépségereje, sem Ferenczy magas intellektusa és céltudatossága, de kedélyének és szemének érzékenységét, részletekbe elmerülő érzését, melegét illetőleg különleges helyet foglal el művészetünkben.”

A tízes évek közepe táján mintha új élet, új kedv ébredne festészetében. Ekkor festette meg *Ónarckép*-ét és legjobb técsői tájképeit. 1917-ben végleg letelepedett Técsőn. Betegsége – vesegyulladásban szenvedett – egyre inkább elhatalmasodott rajta. 1918 tavaszán ágyának esett. Május 8-án, egy hűvös napon az orvosi tilalom ellenére felkelt, hogy megöntözze virágait. Aznap este a kertaljai kis házban barátja, a técsői Csépes tanító karjai között lehelte ki nyugtalan lelkét. Kopjafa jelezte sírját. Egyik tisztelője így emlékezett: „A kopjafa olyan magas volt, hogy felnyúlt az égig.”

Dr. Szöllösy Tibor

Testvéreink, a fák¹

A nagymúltú, küldetést teljesítő Makói Művésztelep 2002-ben is, immár tizenkettedik alkalommal, betöltötte hivatását: fizikai és szellemi otthont adott 17 kárpát-medencei képzőművésznek, akik közül tizenötön – önhibájukon kívül – jelenlegi határainkon túlról érkeztek.

Hagyományaihoz híven az idei művésztelep résztvevői is egy szép, jelmondatba tömöríthető témakör, gondolat, eszmerendszer köré csoportosították munkájukat, de mondhatjuk úgy is, hogy ezzel váltották ki ihletüket, ettől ösztönözve alkották meg látomásait.

Ez a jelmondat, ez a gondolat, pedig a következő: *Testvéreink, a fák!*

Szép, fölemelő, alkotásra készítő eszme, akárki találta ki, méltó a Makói Művésztelep értékrendjéhez. És méltó a magyar művelődéstörténet szelleméhez, hiszen költészetünkben, képzőművészetünkben, népművészetünkben, balladáinkban, hiedelemvilágunkban lépten-nyomon megtalálható a *fa* – a falevél, az ág, a lomb, az erdő –, akár mint szimbólum, akár mint az alkotás tárgya, akár mint ihletője.

Szép és elgondolkodtató tehát a mottóként választott jelmondat. A kérdés csupán az, hogy igaz-e? Testvériségben élünk-e mi, emberek a körülöttünk élő fákkal? Lehet-e ezt a kapcsolatot testvéreink nevezni? Hiszen évezredek óta mást sem teszünk, mint irtjuk, káinként pusztítjuk testvéreinket, földünk fáit, erdőit. *„A fejsze a fák tövére vettelet!”* – ezzel a találó szózással lehet kifejezni a testvéreinkhez való kapcsolatunkat. De hol vannak már a fejszés idők, hiszen a mai motorizált erdőirtás, iparszerű fafeldolgozás borzalmas szörnyetegként falja, habzsolja erdeinket. A Földközi tengert körülvevő kopárság évezredek, a Kárpát-medence egyre veszedelmesebb árvizei évszázados erdőirtások következményei, a trópusok esőerdőinek pusztítása pedig jónéhány évtizedes nyoma ennek a felemás, egyoldalú testvériségnek.

Bizony, Tisztelt Barátaim, a fákkal való testvériségünk – valljuk be őszintén –, legfőlegbb a közelmúltbeli „Nagy Testvér” hozzánk való kapcsolatához hasonlítható. Az ember lelketlen, szakszerűtlen, önpusztító erdőirtást, testvérgyilkosságot folytat, s ha az erdőt földünk tüdejének nevezzük, akkor meg kell mondanunk, hogy egyre tudóbajosabb ez a sárgolyó.

Az ember azonban – szerencsére – kétszínű, sőt talán többszínű lény. Nemcsak gyilkol, nemcsak pusztít, nemcsak vágja a fát, hanem otthonába fogadja, megénekli, megfesti, dalaiba foglalja, oltárára is állítja – vagyis ünnepi és hétköznapi varázslataiban is felhasználja. Talán ugyanaz az ember, aki kenyérkeresetként tarra vágja egy egész hegyoldal erdejét, pihenésképpen áttört palóc padtámlára, vagy székely kapulábra faragja nagy-nagy szeretettel és művészi érzéssel ugyanazt a fát, makkostul, mokusostól.

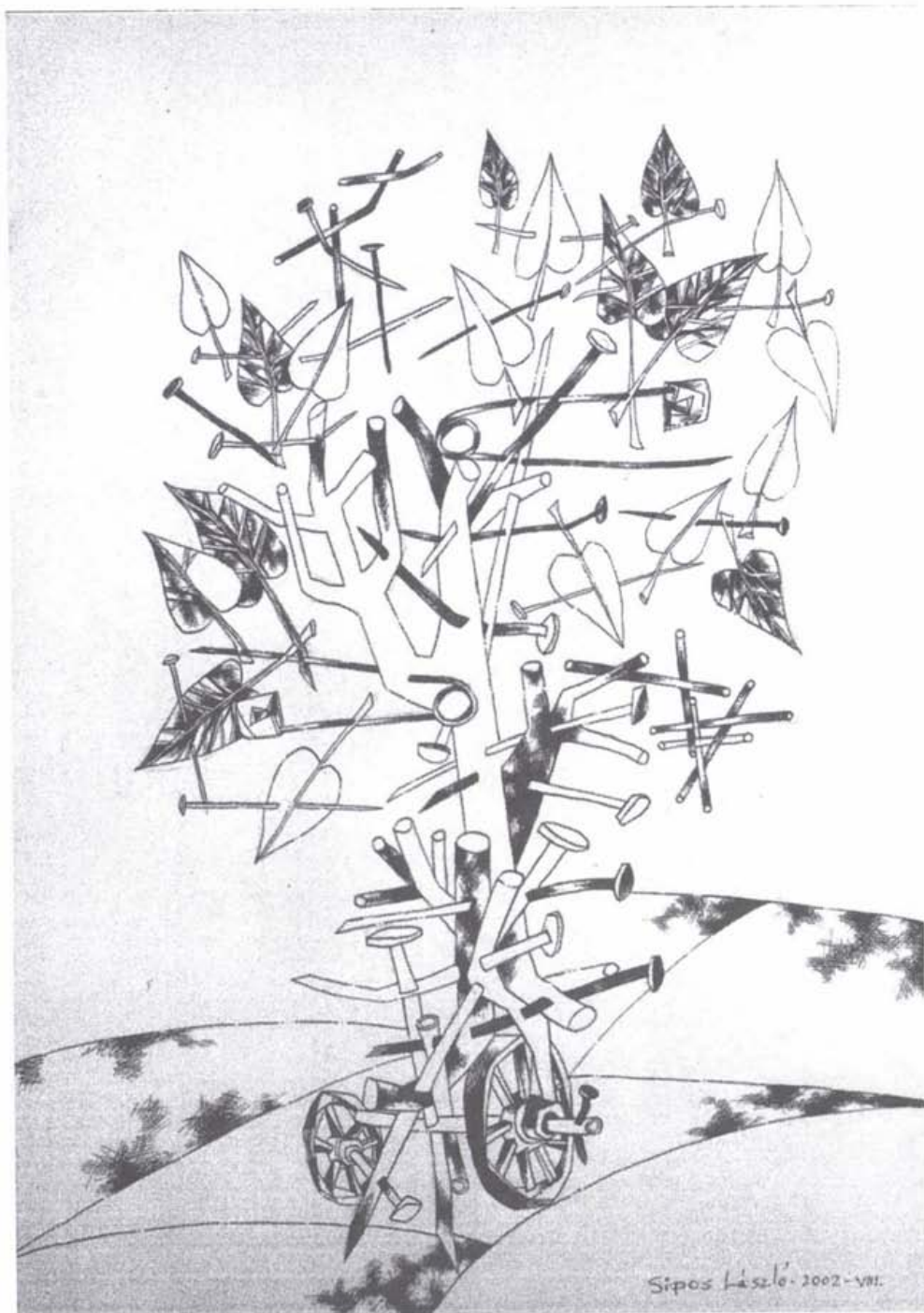
Persze a művészek által teremtett fák nem ugyanazok, amiket kivágtak. Többek és kevesebbek is annál, úgy is mondhatnánk: az elpusztított fák égi másai.

Lássuk hát miként élnek *testvéreink a fák*, ebben a földöntúli, teremtett világban, vagyis a szellem világában.

Itt van mindjárt a szó, amivel – mint tudjuk – ősidők óta mágiát folytathatunk, ezzel idézzük meg magát a tárgyat, vagyis a valóságot. *Fa* szavunk – nyelvészeink szerint, a lelkük rajta – finnugor eredetű, első írásos említése 1055-ből való. Származékai rendkívül sokfélék, ami mutatja, hogy környezetünknek, érzelmeinknek, gondolatainknak – egész életünknek milyen fontos alkotóelemei a fák. Az Erdélyi Szótörténeti Tárbán 250-nél több *fával* kapcsolatos szóösszetételt számoltam meg, s talán nem véletlen, hogy az első, 1585-ből való okleveles szereplése egy panaszlevél, amit tilosban való favágás miatt írtak. Lássunk hát néhány *fás* szót: *fa-ásó*, *faaszalás* (szártítás), *facsákány*, *faeke*, *fakalan*, *fakilincs*, *fakulcs*, *faláb*, *fanyereg*, *fapalack*, *fapotyoló*, *faszemöldök*, *favég*, *favirág* – és így tovább. S ezek még csak a *fa* szónak az anyagi világba tartozó származékai. De itt vannak még az átvitt értelemben használtak, mint például a *fásult*, a *fábatka*, a *fafejű*, a *fajankó*, a *faköppönyeg*, a *fakutya*, a *faolaj* (a moldvai csángók ma is így nevezik az étolajat), továbbá a *szolgafa*, az *életfa*, a *családfa*, sőt talán ide tartozik a *farag* szavunk is, hiszen általában a fát ragják, vagyis faragják.

Aztán meg itt van a fával kapcsolatos számtalan közmondás, szólás! Például elmondhatjuk, hogy Jámborné Balog Tünde *nagy fába vágta a fejszéjét*, amikor elindította a Makó Művésztelepet. Sokan gondolták, hogy ez csak *fából vaskarika* lesz, de Tündét *nem olyan fából faragták*,

¹ Elhangzott 2002. augusztus 20-án, a XII. Makói Művésztelep zárókiállításának megnyitóján.

Sipos László (Felvinc): Életfa kerekeken

Kuszto Endre (Szováta): Megcsavarva

hogy elkedvetlenedjen, meg aztán a barátai sem *hagyták faképnél*. Tudta ő *mi fán terem* a menedzselés, de *nem tett rossz fát a tűzre*. Olyan asszony, akinek *fát lehet vágni a hátán*, sőt néha az ember már azt hinné, hogy *maga alatt vágja a fát*. Vállalhatná ő is Lékai László bíboros jelmondatát: *Arbor succisa virescit!* – vagyis: *A megnyesett fa kizöldül!*

De nem csak nyelvünkben élnek testvéreink, a fák!

Néphagyományunk szinte minden területén találkozunk velük! Népdalaink örökösen visszatérő motívumai ők. *Kaszálóban van egy nyárfa / Azalatt ül három árva* – így kezdődik az egyik legszebb csángó ballada. *Két fa között besütött a holdvilág / Az én rózsám abban fésüli magát* – éneklí a szerelmes kalotaszegi legény. S hogyan kezdődik a Szendrő báró balladájának egyik gömöri változata? *Túl a Tiszán a szendrői határba, / Leveledzik egy nagy hársfa magába*. Se szeri se száma népdalainkban a sok magas *jejenyefának*, *szomorúfűzfának*, *diófának* (amiből tudvalevően nem csinálnak koporsót), *cserefának*, *mandulafának* (ami ki szokott dőlni mandulástul) *rózsafának*, *jávorfának* (amiből halála után furulya készül), *citrusfának* (levelestől-ágastól), *fügefának*... egész erdő kerekedik belőlük.

Milyen erdő? *Kerek erdő*.

És vajon ki az, aki ezeket a gyönyörűséges népdalokat mind-mind ismeri? Természetesen ő a *nótafa*.

Csaknem minden vidéknek, városnak megvan a maga nevezetes, történelmi fája, amit a hagyomány Szent Istvánhoz, Szent Lászlóhoz, Mátyás királyhoz, Rákóczi Ferenc fejedelemhez, Petőfihez vagy Kossuth Lajoshoz kapcsol. Tudom, hogy itt Makón is van – vagy volt – fája Juhász Gyulának; József Attila több évtizede kidőlt fájából pedig, Rácz Sándor barátom jóvoltából, nekem is van egy darabocskám.

Íróink, költőink számára is hűséges ihletők a fák. Ki ne ismerné az örökké szerelmes Petőfi Sándor vallomását: *Fa leszek, ha fának vagy virága*. Babitsnak az elhagyott szülőföld áhított nyugalmát a fa jelenti:

*Diákkoromban, örökké magamban,
Szép utak hátán szabadon bolyongtam
Duna mentében, Tolna vármegyében,
Meg-megpihelve eperfák tövében.*

Ilyés Gyula verseiben a vízgyűjtőről és a *fenyőről*, a *fenyők* nászáról, a *szil* s a szél küzdelméről, *nyárfa*-szagról olvashatunk, de a többiekében is méltó helyet kapnak a *fák*. Vörösmartyó költészetét el sem képzelhetjük a *cipruslombok*, Aranyét a szigeti *tölgyek*, Kosztolányiét az *Üllői úti fák* nélkül. De talán a legköltőibben, a legtöbb lírával egy prózaíró beszélt az erdőkről: Fekete István Szarvasi arborétumról, a Pepi-kertről írt könyvében olvashatjuk, hogy: *„az erdő beszél ahhoz, aki ismeri: jeleket ad, üzen, kitarja magát, csak meg kell érteni. De ahhoz, hogy érthessük, ismernünk kell fáit, bokrait, fűveit, gombáit, ... az állatok mozgását, életrendjét, természetét, az erdő minden lakójának örök, ősi törvényeit...”*

Népmeséink *világfája*, *teleteljten fája*, *évigérő fája*, mind-mind testvéreinknek, a fáknek a transzcendens, a mítikus világba tartozó megjelenése. A szibériai rokonnépek sámánjai a *világfára* hágnak, amikor az ősökkel, a szellemekkel akarnak kapcsolatot létesíteni. De ne menjünk ilyen messzire! Hiszen a keresztény vallás paradicsomi *tudás fájában* és a megváltó halála színhelyében, a *keresztfában* is testvéreink, a fák jelennek meg a reinkarnáció, az újjászületés legkülönbözőbb formáiban.

Az ember tehát – mint mondtam – egyrészt pusztítja, másrészt azonban teremti a fákat. Nemcsak úgy, hogy nagy néha csemetét ültet a kidöntött fák helyére, de úgy is, hogy megfesti, megéneklí őket. Gyarló módon úgy teszünk velük is, mint másfajta testvéreinkkel – az emberekkel. Amíg élnek – rokonaink, barátaink, szomszédaink, íróink, művészeink... – addig kerüljük, szidjuk, bosszantjuk, kitaszítjuk, vagy éppen gyilkoljuk őket. Amikor pedig meghaltak, akkor gyertyát gyújtunk, imánkba foglaljuk, szobrot állítunk ez emléküknék, utcákat és tereket nevezünk el róluk. Hát nem így teszünk a fákkal is? Az év 364 napján mérgezzük, vágjuk, tüzeljük őket – de kitaláltuk a Virágok és a Fák Napját – akárcsak az Anyákét –, s azon az év napon verseket mondunk róluk, felköszöntjük őket.

Mert a lelkünk mélyén... igen a lelkünk mélyén szeretjük egymást is, és szeretjük a fákat is. Sőt többet mondok: a lelkünk legmélyén vágyakozunk a fákra, a fák után. Igényeljük, szükségünk van a formájukra, zúgásukra, hangulatukra, illatukra.

Ahogy Pinocchio alakjában a fadarab vált emberré, úgy vágyódunk mi emberek sokszor arra, hogy élőfává váljunk. *De szeretnék az erdőben fa lenni / Ott is csak a tölgyfa nevet viselni* – kesereg a dalban a reménytelen szerelmes. A fák varázsos világa, biológia és esztétikai teljessége iránti vágyakozást és e vágyakozás beteljesülését leginkább talán a keleti népek, elsősorban a japánok miniatűrre nevelt, zsugorított fácskái, bonsai-kultúrája fejezi ki. Az erdejét vesztett, fátlanságra kárhozott, városokba száműzött ember csodálatos, egyben iszonyatos alkotásai ezek az erőszakkal törpévé zsugorított fák. Megértem, ugyanakkor el is ítélem a szándékot, mely létrehozza őket, gyönyörködöm bennük, de borzadok is tőlük. Hiszen élőlények rafinált kínzásával „alkotják” ezeket a bonsai-fácskákat, éheztetik, szomjaztatják, nyesik és kötözik őket, hogy aztán koravén parányokká tőpörödvé a nagy, évszázados faóriások illúzióját keltsek. S ha talán a fák nem is szenvednek úgy, pontosabban nem úgy szenvednek, mint az emberek, mégis lehetetlen, hogy meg ne lássuk ezekben a törpefákban azt a kint, amiben fogantak.

Vagy talán éppen... vagy talán éppen a fájdalom, a gyötrődés, a kínlás az, ami igazi, évezredes művészetté teszi a bonsai-kultúrát? Hiszen minden művész szenved, gyötrődik alkotás közben. Lelkileg, sokan pedig még testileg is, együtt kínlódnak az anyaggal. Hiszen a festők, a szobrászok, az iparművészek idegrendszerét, lelkét is nyesik, kötözik, forró viaszba mártják, éles késsel faragják, vésőkkel kalapálják. Lehet, hogy a bonsai-szenvedés csak azért olyan megindító, mert az élőlények dimenziójában létezik, s a látszólag élettelen könek, festéknek, fémnek a művésszel való együtt szenvedésére nincsenek érzékszerveink?

Lehet! De ez az együtt szenvedés, akár az élő bonsaié, akár a látszólag élettelen rönké, ágé, csutaké, deszkáé... igen, ez az együtt szenvedés teszi fát nemcsak *testvérünk*ké, hanem *bajtársunk*ké is.

A XII. Makói Művésztelep munkája eredményeként született, 2002. évi zárókiállítást itt, a József Attila Múzeumban, megnyitom. Kérem önöket, mikor végignézik majd, ne csak testvéreinket lássák ezekben a valóságos és képzeletbeli fákban, hanem a *bajtársainkat* is.

Halász Péter

Gyurkovics Hunor (Szabadka): Keresztfa
(Dömötör Mihály felvételei)